

Divendres 24 de novembre
MAPAMUNDI DE CONFLICTES_AMÈRICA LLATINA

Aproximacions històriques al paramilitarisme

Alfredo Molano Bravo

Escriptor

La tradició

Durant el segle XIX hi van haver a Colòmbia 14 guerres civils i 56 alçaments locals. Els polítics i hisendats feien un pronunciament, es declaraven alçats en armes i organitzaven les seves clienteleles electorals i els seus peons. La derrota del liberalisme en l'última gran guerra civil (1899-1902), la creació d'un exèrcit professional (1906) i la repressió política van imposar la protesta civil, un recurs que gairebé no es va usar en el segle XIX. En la primera meitat del segle XX hi va haver una gran onada d'inconformisme i protesta social: vaga de sastres (1918); alçament armat d'Arauca (1920); resistència i lluita per la terra de Quintín Lame en Cauca i Tolima (1920-48); vaga de brasers al riu Magdalena (1924); vagues petroleres (1926); vaga bananera (1928); invasió de terres a Tequendama i Sumapaz (1920-36); matança de Gacheta (1938). La forta i sistemàtica repressió d'aquests moviments va estancar la violència social que va esclatar a mitjan dels anys quaranta. De tota manera, vist el conflicte històricament, l'alçament armat ha estat una solució política, ja que s'ha estretit o liquidat l'oposició política civil.

La violència en els anys cinquanta

Les reformes liberals dels anys trenta, inspirades en el New Deal i en els conflictes socials acumulats durant l'hegemonia conservadora (1886-1930), van significar canvis en la legislació agrària (Llei 200 del 36: funció social de la propietat) en la relació Església-Estat, en la legislació tributària i en la relació entre els obrers i la patronal. Les reformes van generar una gran resistència del

Partit Conservador, els terratinents i l'Església, i van conduir a l'organització de civils contra els canvis locals i la invasió de terres. Els assassinats de liberals a Santander, Boyacá i Cundinamarca van posar en evidència una organització per fer retrocedir les reformes. A partir del triomf electoral del Partit Conservador (1946), aquesta organització civil armada va ser afavorida pel govern. L'enfrontament entre conservadors i liberals reformistes va desembocar en un conflicte armat irregular de caràcter civil, que va significar 300.000 morts, el desplaçament de milers de llauradors i la despossessió de les seves propietats. La confrontació entre els sectors més radicals de les dues forces liberals i conservadores no ha cessat. Manuel Marulanda representa la persistència de les demandes de reforma llauradora i la defensa de l'orde s'ha allotjat des dels anys cinquanta en la doctrina de la guerra freda.

La doctrina de l'enemic intern

El paper de la participació de Colòmbia en la guerra de Corea (1951) va ser decisiu per a la redefinició de l'orde social i de l'enemic intern. L'expansió soviètica i el triomf de la Revolució Xinesa són paral·lels a les grans inversions nord-americanes a l'Amèrica Llatina i a l'agreujament dels conflictes socials al continent. Els vincles entre l'exèrcit nord-americà i colombià, abonats per tractats mutus de seguretat, van dur a una reestructuració de les estratègies militars definides pels Estats Units i, per la doctrina de la seguretat nacional, que aleshores s'acabava de formular. La primera versió es coneix com la missió Yarrowrough que va treballar a Colòmbia el 1962. Les recomanacions de la missió a l'exèrcit nacional van ser les següents:

- a) La població civil és la clau estratègica de la guerra contra la insurgència i ha de ser vinculada a la guerra com a força paral·lela a l'exèrcit nacional.
- b) L'origen del conflicte armat és doble: situació social interna i expansió del Bloc Socialista.
- c) El control social sobre la població civil ha de ser total a les zones de guerra (identificació, mobilitat, gustos, llistes negres). La guerra psicològica o acció cívica militar és bàsica per tallar la relació dels grups armats amb la població civil.
- d) S'ha d'organitzar militarment la població civil perquè «es protegeixi i doni suport a operacions de combat». «Qui tem el vessament de sang està en desavantatge.»

El resultat de la missió i dels manuals militars que la plasmen (manual FM-3115; EJC j-10; EJC-3-101), va portar al decret d'estat de lloc # 3398 del 1965, que es va convertir en la llei 48 del 1968 i que va autoritzar l'exèrcit a lliurar armes d'ús privatiu a la població civil. El manual del 1969 recomana no reconèixer els ban-

dolers com a filiació política, i per tant suprimir de la llei la figura jurídica de connexitat que reconeix el delictes polític. Els generals consideren des de llavors que la subversió té braç armat i braç civil, i que tots dos han de ser amputats. En aquell any es va utilitzar per primera vegada la paraula *paramilitar* com a modalitat d'«autodefensa civil» i es va autoritzar la força pública a entrenar i armar els llauradors per combatre en la guerrilla. En els batallons de l'exèrcit, de l'armada i de la policia, es van organitzar grups civils i en algunes regions (Tolima, Huila, Meta, Santander) escoles d'autodefensa, moltes de les quals estan avui actives (Colòmbia, Huila). Carlos Castaño va reconèixer al final dels anys noranta (*Mi confesión*) que havia rebut entrenament i armament de les forces armades oficials. Avui, quan es coneixen les primeres perquisicions de la fiscalia en desplegament de la llei de justícia i pau (2004), se sap que la relació és més estreta i regular. Des del final dels anys 70, les desaparicions forçades, les tortures i mutilacions, les bombes contra els organismes d'esquerra i de drets humans van augmentar; en els anys vuitanta es van obrir processos judicials contra cinc alts oficials de l'exèrcit per pertànyer a una organització identificada com a Triple A, que va prendre el nom de la sinistra fórmula usada per les dictadures de l'Argentina i l'Uruguai.

Narcotràfic, paramilitarisme i forces armades

En la dècada del setanta, la reforma agrària, que havia impulsat el govern de Lleras Restrepo (1966-1970) a instàncies de l'Aliança per al Progrés, va ser liquidada en l'anomenat Pacte de Chicoral. Una onada d'invasió de terra (2.000 casos només a la Costa Atlàntica) va ser reprimida violentament pel govern, i va obligar milers de llauradors a colonitzar noves terres a l'orient del país i al Magdalena Medio. Aquesta repressió va enfortir les guerrilles que des dels anys 50 i 60 dominaven aquestes regions.

El narcotràfic es va convertir en els anys vuitanta, i com resultat de la misèria llauradora, en una activitat econòmica de gran envergadura; l'acumulació i la concentració de capital narcotraficant va canviar l'estructura econòmica i social del país. El caràcter clandestí d'aquesta activitat i l'amenaça d'una generalització de la insurgència van portar a un pacte entre sectors de les forces militars i els narcotraficants.

El primer cas de la nova aliança és el MAS (Muerte a Secuestradores, 1983). Les guerrilles van trobar que el segrest de grans mafiosos era molt més rendible que el dels rics tradicionals. La família Ochoa, reconeguda pel seu doble interès en la terra i el narcotràfic, va reaccionar violentament contra el segrest de Nieves, una dels seus familiars i va declarar la guerra a les guerrilles, en especial a l'M19. El MAS era una associació secreta militar que tenia el suport dels més importants membres dels cartells de Medellín i del Valle. Segons es va establir

posteriorment, 233 *capos* van armar un exèrcit de 2.230 homes per afusellar sense fórmula de judici els segrestadors; segons la procuradoria: «De les 163 persones acusades de pertànyer al MAS, 60 eren membres del servei actiu de les forces militars.» Pablo Escobar, el *capo* dels *capos*, i nombrosos oficials es trobaven entre els fundadors. En definir el MAS, el que aleshores era el procurador general de la nació va afirmar: «Es tracta simplement d'un braç armat que fa el que a la força pública li està vedat.» El MAS va ser responsable de l'execució d'una comissió de jutges que investigava una matança duta a terme al Magdalena Medio. Ràpidament la temible organització es va estendre amb el suport de diverses brigades de l'exèrcit als departaments d'Arauca, Casanare i el nord-est d'Antioquia. Però el cas més conegut va ser el de Puerto Boyacá, una regió dominada fins a aquell moment per les guerrilles que cometien tota una sèrie de crims i arbitriarietats contra els civils. La reacció va permetre que el MAS creés un model d'autodefensa a la zona, amb vista a generalitzar-lo per tot el país. En principi va comptar amb el finançament dels grans *capos* com ara Rodríguez Gacha, El Mexicano, Víctor Carranza, Pablo Escobar i Fidel Castaño, l'assistència tècnica d'un comando d'israelites i d'anglesos i l'activa participació dels batallons Bárbula, Charry Solano d'intel·ligència militar i la base aèria de Palanquero. S'ha dit que l'estratègia va ser ideada com una reacció contra la política de pau del president Betancur (1982-1986) i contra les extradicions que el president es va veure obligat a decretar a causa de l'assassinat del seu ministre de govern Lara Bonilla. Les denúncies d'un famós testimoni de cognom Víafara van retre compte que l'experiment era una «política oficial de la força pública». Però els organitzadors no estaven sols, tenien el suport de l'associació de ramaders del Magdalena Medio, el grup polític Morena (Moviment de Renovació Nacional) i del gremi dels empresaris bananers (Uniban). A més amb polítics reconeguts com Norberto Morales, expresident del senat i Tiberio Villareal. D'aquest model, que va començar a actuar associat a les brigades del Magdalena Medio, van sortir les autodefenses de Córdoba i Uraba, del Meta i Vichada que es transformarien aviat en les Autodefenses Unides de Colòmbia (AUC). Les matances de Puerto López, la Mejor Esquina, Honduras, La Negra, Segovia, Naya, Mapiripan, El Salado i Zaragoza són resultats tangibles i horrorosos d'aquesta política. Els finançadors del projecte, els seus executors i els interessos dominants a les regions, posen sobre el paper la responsabilitat de grans ramaders, empreses bananeres, i companyies mineres. El curs donat pels israelians, per exemple, va costar 9.400 milions de pesos de l'època, i va ser finançat, segons declaracions de Víafara, per empreses vinculades a aquests gremis. Així mateix, un altre testimoni, Baquero Agudelo, va denunciar el paper dels militars actius i en retir: venda d'armes, préstec d'arxius d'intel·ligència i protecció d'helicòpters per al transport de paramilitars. Els batallons Bárbula, Calibío i Rafael Reyes van ser implicats en aquests delictes. La qüestió va ser tan greu que la Cort Suprema de Justícia va declarar inconstitucional la famosa llei 48 del 1968 i va obligar el govern a una tasca en aquell moment ja impossible:

desmantellar aquell Herman Monster del qual parlava Carlos Castaño en *Mi confesión*. El genocidi de la Unió Patriòtica, moviment polític legal facilitat pels Acords de la Uribe firmats entre el govern de Betancur i les Forces Armades Revolucionàries de Colòmbia (FARC), està en l'origen d'aquest model aliança. Els narcotraficants cobraven en impunitat per a les seves empreses l'assassinat dels membres de l'esquerra.

Les cooperatives privades de seguretat, les CONVIVIR

Com una manera d'esmenar la supressió de la llei 48 del 68, i continuar la protecció del vincle dels militars amb els paramilitars, els ramaders –gremi que ha estat sempre molt a prop de la força pública– van treure endavant en el congrés de Cartagena de l'any 1994 una iniciativa que després es va convertir en el decret 356 que va autoritzar les CONVIVIR, és a dir els serveis cooperatius de vigilància i seguretat per proveir de seguretat privada els cooperats i ser dotats d'armes per les forces armades. L'escàndol i la controvèrsia va ser majúscul. Álvaro Uribe Vélez, aleshores governador d'Antioquia, el president de Fedegan, Visbal Martelo i el General Bedoya, van defensar la norma contra vent i marea. L'actual personer de Bogotà, Herman Arias, va ser l'encarregat pel govern de la superintendència de seguretat privada. Arias és fill d'un alt empleat de les bananeres que com a ministre va defensar el 1968 la llei 48. En la realitat, les CONVIVIR, armades, entrenades i dirigides per les forces militars, es van convertir en el que eren: un refugi del paramilitarisme. El 1996 es van armar 60 d'aquestes organitzacions per l'exèrcit, gairebé totes a Antioquia, i la regió va conèixer els índexs més alts d'homicidis mentre va estar vigent el decret. El general Millán, també cridat a qualificar serveis un any després per col·laboració amb els paramilitars, segons l'ambaixada dels Estats Units, va ser l'organitzador de les CONVIVIR a Santander i al Magdalena Medio. L'exgeneral va haver de respondre per quinze execucions extrajudicials. La Comissió Interamericana dels Drets Humans de l'OEA, va condemnar en el seu tercer informe les CONVIVIR denunciant que «unes 450 no es distingeixen fàcilment dels grups il·legals». La Cort Constitucional, el 1997 va convocar una audiència pública i va il·legalitzar aquests cossos. En aquella data hi havia més de 35 processos judicials contra els seus crims.

No hi ha cap regió del país que s'hagi escapat de l'acció paramilitar. Les víctimes documentades (data, lloc, modalitats) per CINEP entre el 1988 i el 2003 són un total de 14.476 persones. No obstant això, les regions on els paramilitars han centrat la seva acció són el Magdalena Medio; Córdova i Urabá; Los Llanos orientals (Meta, Arauca) i Putumayo.

El Magdalena Medio ha estat definit com el cor del país. És una regió dominada per la ramaderia extensiva, el cultiu de la palma africana, la mineria d'or i l'ex-

plotació petrolera; és la més important estrella vial del país. Ha estat una regió infestada de conflictes a causa de la descomposició de l'economia llauradora i de la concentració de terres en mans del latifundi. Ha estat escenari de grans vagues petroleres i el bressol de l'Exèrcit d'Alliberació Nacional (EAN, són les sigles en català i ELN es correspon a les sigles en castellà). Barranca ha estat considerada la *Ciutat Roja* de Colòmbia. L'enfrontament entre la força pública, associada als comandos de les autodefenses, i les guerrilles ha estat un dels més sagnants i prolongats. La Xarxa d'Intel·ligència 07 de l'Armada Nacional ha tingut un paper destacat en l'acció de les (AUC). És evident que l'estratègia està dirigida a la defensa de la infraestructura petrolera i al debilitament del poder dels sindicats que en més d'una ocasió van posar contra la paret les grans empreses petroleres. Hi ha sospites basades en el fet que les companyies col·laboren econòmicament amb les forces armades, que al seu torn donen suport a grups d'autodefensa. Al començament de la dècada dels noranta, les milícies urbanes tant de l'ELN com de les FARC van ser eliminades físicament; les matances es van succeir una darrere una altra, el mateix que l'assassinat selectiu de sindicalistes, defensors de drets humans i membres de l'esquerra. El resultat ha estat una significativa reducció de l'acció sindical i de les denúncies de violació dels drets humans.

L'activitat paramilitar vista per regions

Un cas patètic que l'opinió pública no oblida és la presa de Río Viejo al sud de Bolívar l'any 1997. El 25 d'abril del 1997, va començar a Río Viejo, sud del departament de Bolívar, un dels operatius paramilitars més terrorífics que Colòmbia ha conegut: «Un nombrós comando paramilitar –relata el pare Javier Giraldo S.J.– va assaltar el poble a les 19:30 hores, va treure violentament de casa seva xicots pobladors i els va fer estirar al terra del carrer principal, sense camisa, per donar-los fuetades. Quan van identificar Juan Camacho Herrera, afiliat a l'Associació Agrominera del Sud de Bolívar, organització de base que agrupa els miners pobres, el van assassinar amb set tirs de fusell; després el van decapitar amb un matxet; van passejar el seu cap pel poble i van jugar a futbol amb ell; per acabar, el van clavar en una estaca amb el front mirant cap a la muntanya de San Lucas, per advertir als pobladors que el seu projecte consistia en el control de tota aquella zona minera.» (Javier Giraldo, S.J., pròleg a *La Gran Minería a Colòmbia: els guanys de l'extermini*, SINTRAMINERCOL, Bogotá. Febrer del 2004). Aquesta acció va ser un missatge per a tota la zona minera del sud de Bolívar, que produeix la meitat de l'or nacional, i sense dubte, la més rica del país (40 grams per tona remoguda). Els interessos de les grans companyies mineres internacionals estaven en contra de les associacions de miners i del sindicat de l'estatal minera Mineralco. El codi de mines de l'any 1997, va ser

redactat sota la pressió d'advocats d'aquestes companyies internacionals i, sens dubte la presa paramilitar dels pobles miners de la regió (Santa Rosa, Tiquisio, Coca, San Pedro Frío i San Pablo) va buscar la liquidació de qualsevol tipus de resistència contra els interessos de les grans empreses auríferes. La força pública estava al corrent que la guerrilla cobrava participació als nois i mitjans miners, i la presència de la insurgència era un fre insuperable a la inversió estrangera a la zona.

Es podria dir el mateix de l'estratègia paramilitar als departaments d'Arauca i Putumayo. Com se sap, en el primer, Occidental Petroleum Company explota el més gran jaciment de petroli del país i origina l'oleoducte Puerto Limón-Coveñas. Les extorsions de la guerrilla a les empreses productores i transportadores del cru van fer que l'Oxy amenacés d'anar-se'n del país amb els efectes molt negatius que podria tenir per a l'economia i, sobretot, per a les finances públiques. Amb vista a resoldre el problema, la companyia va ser una de les gestores del Pla Colòmbia; la seva aportació a l'impost de guerra estatal, el destí del qual és l'enfortiment de l'exèrcit, és un dels més crescuts. Les frustrades zones de rehabilitació, que van constituir una estratègia per controlar militarment la població civil, es van establir al llarg de l'oleoducte. Les denúncies d'ONG internacionals i de pobladors van determinar que la Cort declarés inconstitucionals aquestes zones.

Un altre dels casos més sonats ha estat la matança de Santo Domingo, Arauca, que va posar al descobert el paper dels contractistes militars privats en el Pla Colòmbia. En efecte, el 13 de desembre del 1998, un avió de la Força Aèria Colombiana (FAC), orientat per un altre —un Skymaster, pilotat per Donen MacClintock (passaport d'EUA # 700785913), Charles Denny (sense registre de migració) i José Orta (passaport d'EUA # 04382752) al servei de l'Oxy— va bombardejar amb una bomba *cluster* un grup de civils. El Ministeri de Defensa va presentar l'assumpte com una matança de FARC, però després de poc de temps es va descobrir la veritat: el mateix departament d'estat va acusar com a autor la FAC. L'acció de les AUC ha estat també molt intensa a la regió del Catatumbo, que limita amb Veneçuela i on els atemptats contra l'oleoducte han estat regulars.

Les denúncies sobre assassinats fora de combat, tortures i matances, condueixen, segons nombroses ONG que defensen els drets humans a vincular en moltes de les matances dels noranta, les més cruentes i salvatges, a les forces armades amb el paramilitarisme. Diversos periodistes han estat assassinats i milers de persones han estat arrestades i judicialitzades per la força pública durant el primer govern d'Álvaro Uribe (2002-2006).

Al departament de Putumayo, des del final dels anys vuitanta, funciona una escola paramilitar a la frontera amb l'Equador, regió d'El Dorado. Yair Klein, l'instructor israelita dels paras a Puerto Boyacá, la va crear amb l'objectiu

d'atacar l'estat major de les FARC, i des d'aquell moment ha estat un planter d'autodefenses. Cal tenir present que el Putumayo no és només la frontera amb l'Equador, on els cultius de coca alimenten bona part del narcotràfic, sinó també una zona d'explotació petrolera (Orito i La Hormiga) en què es troba un dels jaciments de gas més grans del país. L'oleoducte Transandino que treu el petroli del Pacífic, és propietat de la companyia Repsol-YPF, una corporació transnacional dedicada a la producció de petroli, gas i químics, amb seu central a Madrid. El cultiu de coca ha estat el cavall de batalla de la fumigació i la militarització de la regió, incloent el reforçament de les bases aèries de Tres Esquinas i Larandia, on els contractistes privats que «donen suport logístic» a l'exèrcit, a la policia antinarcòtics i la força aèria, juguen un paper destacat. El 1998 un altre avió Skymaster pilotat per tres empleats de la companyia Air Scan Internacional va ser abatut per la guerrilla. La gran frustració del Pla Patriota, successor del Pla Colòmbia, ha estat que, segons les últimes xifres de la CIA, els cultius de coca no han disminuït a la zona ni el preu de la droga s'ha elevat en els mercats internacionals. Al contrari, la qualitat augmenta i el preu baixa. Fa pocs dies van ser detinguts soldats del Pla Patriota amb un partida de cocaïna que va sortir d'Apiay a Los Llanos orientals amb destinació als Estats Units. El departament d'estat va negar l'extradició a Colòmbia dels implicats, a pesar que el delictes es va cometre al país.

El projecte paramilitar a Uraba, Córdova i el Valle del Cauca té un punt en comú: el desplaçament de població llauradora i la concentració de terres a mans dels narcotraficants. La història del paramilitarisme a Uraba ja ha estat ressenyada aquí, però és necessari subratllar tres fets: primer, per a les forces de seguretat nacional, però en particular per a les dels Estats Units, Urabá i Chocó són una regió de gran valor geopolític, sobretot després del lliurament de la zona del Canal als panamenys. Segon, l'economia del bananer està en mans de companyies internacionals d'origen nord-americà; tercer s'han dissenyat grans projectes de comunicació interoceànica, generació d'energia elèctrica i oleoductes. Aquest conjunt de fets determina a ulls dels últims governs, que l'activitat guerrillera hagi de ser liquidada per la força i es controli rígidament la població civil. Els vincles entre l'exèrcit nacional amb seu a l'Eix Bananer i les AUC han estat assenyalats reiteradament per sindicats, ONG, procuradoria i fins i tot per oficials de l'exèrcit. La denúncia més greu va ser la del coronel Carlos Alfonso Velásquez que va afirmar als tribunals que el comandant de la XII Brigada amb seu a Carepa, Uraba, emparava els paramilitars. L'alcaldeessa d'Apartadó va fer una denúncia idèntica. El general Del Río, comandant de la brigada va ser cridat a qualificar serveis per pressió del departament d'estat, però un grup d'amics del general qüestionat, entre els quals hi havia Álvaro Uribe, va organitzar un desgreuge públic amb el títol de *Los que no se rinden*. Després, l'oficial va ser exonerat de càrrecs.

Les atrocitats de les AUC han estat recurrents, la qual cosa va obligar la guerrilla a refugiar-se al sud d'Urabá, on es va atrinxerar. Els cops a l'exèrcit, a la policia i als blocs paramilitars (Bananero i Élder Cárdenas) han estat molt forts. El nord de la regió està avui controlat per la força pública.

Potser la zona amb el nombre més gran de desplaçats al país sigui l'anomenada del Chocó biogeogràfic, que inclou Urabá. El desplaçament s'origina en la guerra, però també és una política d'ocupació tant de paramilitars com de la força pública i de les guerrilles. El projecte de reinserció de paramilitars, efecte dels possibles i esquius acords de Ralito, ha estat planejat sobre la base dels cultius de palma africana, un capítol que s'ha d'analitzar en particular.

El problema es remunta a la declaració de zona de reserva forestal al mig Atrato feta per l'Estat en els anys vuitanta. Aquesta declaratòria va donar a les comunitats natives la garantia de participar en l'aprovació de llicències ambientals per al maneig i per a l'eventual explotació del bosc natiu. Aquí es va originar un conflicte entre les grans empreses de fusta (Maderas del Darién, Chapas de Colombia) i les associacions llauradores locals. Progressivament, el paramilitarisme va anar arribant des de l'Urabá, ja controlat, i es va anar establint en alguns poblats. Les matances, les desaparicions forçades i els assassinats es van intensificar en els anys noranta. L'Església catòlica i en especial la diòcesi de Quibdó, ha fet una defensa sistemàtica dels drets de les comunitats, sobretot negres que estan legalment emparades per la llei 70 del 1993. Algunes aldees (San José de Apartadó, Cacarica, Jiguamandó, Curbaradó) s'han declarat neutrals contra el conflicte armat per evitar convertir-se en escuts de les forces bel·ligerants. Aquesta condició els ha permès sobreviure i denunciar els abusos contra la seva organització, cultura i projectes econòmics. En aquest sentit, han xocat amb els interessos dels grans narcotraficants, els empresaris de la fusta, i en particular amb les empreses que tenen plans d'expansió de cultius de palma africana. Respecte d'això diu la diòcesi de Quibdó: «Al Chocó, igual que en altres zones palmeres com ara el Magdalena Medio, els paramilitars controlen la mobilitat a la zona evitant l'activitat sindical i coartant la llibertat i els drets comunitaris, i evitant els reclams de líders i associacions llauradores i cobrant per la seguretat dels cultius.» (*El Cultiu de la Palma Africana en el Chocó*, Fidel Mingorance, Flaminia Minelli i Hel·lena Li Du. Human Rights Everywhere i Diòcesi de Quibdó Octubre del 2004, Bogotá, pàg. 147). Per la seva banda, l'Organització Regional Indígena Emberá Waunaan (OREWA), en un comunicat datat el 15 de novembre del 2004 afirmava: «Les plantacions de la palma d'oli en els municipis de Carmen del Darién, Bajirá i Ríosucio són una manera d'apropiar-se de les terres col·lectives. Si no es posa fre als paramilitars, què passarà (...) amb les terres on (s') estan fent les plantacions? Per a qui seran aquestes terres o com es garanteix la propietat (col·lectiva) dels indígenes i de les comunitats negres? Les terres poden ser usurpades i apropiades en el futur per les sis empreses, entre elles URAPALMA, que inverteixen i exer-

ceixen control de les terres.» Per tancar el capítol, els empresaris de la palma calculen que en els pròxims cinc anys se sembraran a l'Atrato com a mínim 12.000 has en palma, al·legant que és «un cultiu que respecta el medi ambient i que pot generar moltes ocupacions directes». Cal afegir que en tot el país, el Pla Colòmbia ha finançat 22.320 hectàrees de palma africana. En previsió de l'augment de la producció de palma d'oli, es va inaugurar el 2005 a Barranquilla la planta de FAGRAVE amb una inversió de 15 milions de dòlars, una empresa a què pertany l'Alianza Team (integració d'Acegasas, Grasas S.A., Fravetal, Grasyplast i Grandinos). La planta serà la fàbrica més gran de refinació d'olis i de greixos vegetals de la Comunitat Andina de Naciones i tindrà una capacitat de refinació de 500 tones diàries, enfront de les escasses 100 que processaven abans.

Los Llanos orientals és un altre camp d'intensa activitat del paramilitarisme. Hi ha tres forces que hi contribueixen. D'una banda, l'explotació petrolera de la British Petroleum Company (BP) al Casanare; la palma africana que es cultiva a la falda, i la gran ramaderia, explotació tradicional de l'Orinoquia. La BP paga com tantes altres empreses transnacionals també una «contribució a l'exèrcit nacional» que, se sosté, serveix d'intermediari financer amb els paramilitars. A la falda hi ha dos grans seus de les AUC: Vilanova en Casanare i San Martín en el Meta. Per la seva banda, els grans ramaders, encapçalaments per l'anomenat Víctor Carranza, un productor de maragdes multimilionari, han concentrat la gran majoria de terres de l'àrea. Carranza va ser acusat de la matança de Caño Sibao (1988) i de divuit processos més i la fiscalia el va detenir. Va ser jutjat, però al final va sortir exonerat amb l'argument que aquells crims –va sentenciar la jutgessa quarta de Villavicencio –«eren impossibles de cometre per qualsevol ésser humà». Se l'acusava també de dirigir a la regió el genocidi de la UP en col·laboració amb alts comandaments militars com el general Gil Colorado, assassinat mesos més tard per les FARC. Tot condueix a mostrar evidències de l'associació de Carranza amb el Cartel de Cali, tot i que després de la seva detenció va obrir la porta de la zona de Los Llanos a Carlos Castaño. El seu domini el va inaugurar amb la matança de Mapiripan al Meta, on van ser assassinats més de cinquanta llauradors. El general Uscátegui, comandant de la zona, està detingut i està sent processat a Villavicencio. Ha amenaçat de revelar tota la trama d'aquesta operació, però fins ara no ho ha fet. De tota manera, els paramilitars van sortir en avió de Necocli, a l'Uraba i van aterrar a San José del Guaviare on van ser escortats per la policia. Van recórrer, doncs, tot el país. El comandant del cos antinarcòtics, encarregat de vigilar l'aeroport ha estat cridat a declarar. Mapiripan no és només una zona de cultius de coca i d'activa presència de les FARC, sinó una zona on es planeja desenvolupar gegantins cultius de palma.

Al Vichada, avui dia controlat per les autodefenses del Meta ha estat anunciat pel govern l'anomenat Megaproyecto de l'Alta Orinoquia, que consisteix a sembrar 6.3 milions d'hectàrees de palma, pi carib i cautxú. El pla tindria dos pols: Cumaribo, seu d'un batalló de l'exèrcit i la policia antinarcòtics, i Marandúa base de la força aèria. Els pobladors afirmen que aquesta extensa zona va estar controlada per les FARC fins fa dos anys i que avui hi ha les autodefenses de Martín Llanos, que sostenen una lluita a mort amb el Bloc Centauros comprat per Miguel Arroyave, que va ser assassinat fa uns mesos.

Acumulació de terres

El tema de la concentració de terra a tot el país alarma molts sectors d'opinió pública. El Banc Mundial en el seu últim informe afirma que el 0,4 % dels propietaris són amos del 62 % de les terres. (IGAC, CORPOICA, *Zonificació de los conflictos de uso de las tierras en Colombia*, Bogotá, 2002, vol.4, pàg. 83). Estudis sòlids de la Universitat dels Andes (*El Tiempo*, 18 de febrer del 2005) parlen que avui hi ha uns 4,4 milions d'hectàrees de les millors terres a mans dels narcotraficants, i que el 60 % dels desplaçats van haver d'abandonar les seves terres per pressió dels grups paramilitars. Desplaçada la població, i concentrada les seves terres, els paramilitars adquireixen un enorme poder local, i es converteixen en senyors de la guerra. Les seves propietats funcionen com a «bugaderies» de dòlars i es transformen en bases dels seus negocis il·lícits. D'aquests 4,4 milions d'hectàrees en les seves mans, només han estat confiscades i adjudicades a llauradors unes 5.000 has el 2003 i només 1.800 el 2004. Actualment, el govern ha confiscat béns dels narcoparamilitars en desplegament de la llei de justícia i pau per un valor superior a 8.000 milions de dòlars, la qual cosa demostra bé el poder aconseguit per aquestes forces. Caldria comparar aquesta xifra amb l'ajuda militar dels Estats Units per al nou Pla Colòmbia, fixada en 5.000 milions de dòlars.

Ara bé, el domini territorial té diverses conseqüències: els paramilitars i els narcotraficants guanyen poder polític legal tant localment com regionalment. Mancuso, –cap màxim de les autodefenses després de l'assassinat del seu rival Carlos Castaño– es jactava en el congrés de la República de Colòmbia dient que les AUC controlaven 30 parlamentaris. Però allí no s'acaba el procés: en els últims temps s'han donat a conèixer diversos escàndols que mostrarien fins on arriben els vincles de la màfia armada i del narcotràfic amb la corrupció a través del poder adquirit: el control gairebé total de les empreses de salut subsidiades a La Guajira i Magdalena; la desviació de regalies petrolieres o mineres cap als seus fons militars a Casanare; el pagament de «col·laboracions de guerra» de grans empreses per mitjà del «desviament» d'operacions tributàries legals;

el control de la majoria de les corporacions regionals de desenvolupament que dirigeixen la política de medi ambient. La llista és molt llarga, i pot ser il·lustrada amb el cas de l'exgovernador del Casanare Miguel Ángel Pérez.

Els membres del Bloc Centauros de les AUC, decidien a quines firmes se'ls adjudicaven obres públiques a Casanare, segons declaració a la fiscalia. La situació jurídica de qui fins al final de l'any passat (2006) va estar al capdavant dels destins de la governació de Casanare, i avui és pròfug de la justícia, podria complicar-se. Un testimoni va assegurar a la fiscalia que contractes milionaris celebrats durant l'administració de Pérez van acabar a les arques dels grups paramilitars que liderava l'assassinat Miguel Arroyave, aleshores el cap del Bloc Centauros de les Autodefenses Unides de Colòmbia (AUC). El percentatge que rebia el Bloc Centauros equivalia al 30 % del valor de cada contracte. «Per exemple, l'hospital a Yopal va ser adjudicat a una companyia, el mateix que una gran quantitat de contractes de clavegueram i aqüeductes. Les oficines on funcionen aquestes companyies estan a Bogotà», va explicar. El testimoni de la fiscalia va declarar: «Com que era la mateixa cúpula de l'organització il·legal la que decidia a qui se li adjudicava el contracte, una vegada fet la bestreta del cinquanta per cent de l'obra, la companyia afavorida havia de pagar el trenta per cent del valor total del contracte.» Una altra confessió ret compte que aquest mateix equip està acusat de l'assassinat d'exgovernadors, excandidats i diputats en exercici.

La negociació de Ralito

Només queda tocar tangencialment tres aspectes de la situació del paramilitarisme.

Primer: els cultius de coca –al nord a mans de les AUC i al sud del país a mans de la guerrilla– no han aconseguit ser sinó transitòriament disminuïts. El fenomen que els investigadors observen és que la coca es desplaça de regió en regió, sense disminuir notablement l'oferta i sostenint-ne baix el preu de venda a Colòmbia i Nova York. Aquí el quilo de cocaïna es ven a dos milions de pesos; allà, al detall, val uns 250 milions de pesos. Aquestes tarifes han variat molt poc, a pesar que gran part del Pla Colòmbia ha estat dedicat a l'eradicació violenta de cultius d'ús il·lícit.

Segon: cada dia és més clar que el govern dóna suport directament o indirectament al Cartel de Medellín i de la Costa i ataca el del Valle. La bonança a Antioquia és notòria; la depressió al Valle, també. Els grans *capos* del Cartel de Medellín i de la Costa són els negociadors a Ralito. Els *capos* del Valle són

extradits. És una correlació molt deïdora, que s'ha vist confirmada amb l'escàndol de nou senadors de la Costa i de la bancada dels governs lligats als paramilitars.

Tercer i últim punt: la negociació de Ralito. En ocasió de la commemoració de l'assassinat de Gaitán el 1998, Luis Carlos Restrepo, llavors un psicoanalista desconegut, va escriure que era necessari soterrar la història perquè no continués fomentant la violència. És més o menys la tesi que ha sostingut el govern al llarg de la negociació amb les AUC a Ralito. Encara que el govern ha canviat diverses vegades de posició i ha creat contradiccions entre els seus seguidors, hi ha diversos punts que semblen ser l'ànima d'aquesta política: Justícia: *a)* Presó molt curta i condicions molt laxes per a crims comuns i de lesa humanitat. Un condemnat per segrest a 40 anys amb l'alternativitat penal, implicada en la llei que es tramita al congrés, es reduiria a uns quatre que pot pagar a l'exterior i en què es comptabilitza el temps que es mantinguin les negociacions. *b)* La veritat no serà possible establir-la mai, ja que l'implicat confessa el que li serveix per obtenir la rebaixa de penes i l'estat accepta el testimoni. No hi ha sanció per a falsedats o inexactituds greus. Sens dubte és a la confessió no sols de crims sinó dels vincles entre el paramilitarisme i els militars, entre els paramilitars i els empresaris grans i els polítics notables el que impedirà que aquest tema sigui aprovat. *c)* La reparació, és a dir la devolució de béns acumulats durant la vida del delinqüent, són de lliurament voluntari; millor dit seran molt pocs. Les grans fortunes fetes pels narcotraficants a l'ombra del paramilitarisme queden així legalitzades. *d)* Fins avui la gran majoria de desmobilitzats ha tornat a la vida civil, encara que uns quants són a Ralito. Molts dels reinserits arriben individualment a acords amb el Ministeri de Defensa, i a canvi que combatin amb la tropa oficial a la guerrilla, se'ls facilita l'expedició de la certificació de desmobilització. És una espècie de reinserció, però a l'exèrcit. De 4.000 desmobilitzats certificats uns 500 han treballat com a mercenaris amb la força pública. *e)* El govern ha intentat per tots els mitjans que els delictes del paramilitarisme siguin classificats com a sedició i per tant com a polítics, per impedir que els acusats per narcotràfic siguin extradits i acusats de crims de lesa humanitat no siguin tocats per la cort penal internacional. El departament d'estat es va oposar a aquest article (el 62) i en primera instància no va ser aprovat perquè alguns parlamentaris uribistes van optar per salvar la visa als Estats Units, en contra de la solidaritat amb el seu cap, que està avui entre els compromisos amb els paramilitars i la seva lleialtat amb el govern del nord. La connexitat entre narcotràfic i sedició neutralitzaria l'extradició i impediria l'acció de les corts internacionals. Els acords reals de Ralito encara s'han de conèixer. La llei de justícia i pau, aprovada pel congrés va conèixer, al pas per la cort constitucional, importants esmenes— sentència T-025 de 2004 que van reconèixer i van donar suport a organitzacions defensores dels drets humans. El congrés havia estat gairebé un còmplice dels interessos paramilitars en reduir el fons

de reparació a les mates als béns lícits dels victimaris. La cort va ampliar la facultat del govern als béns il·lícits. Per a Planeta Paz, la fallada va ser un avenç significatiu, i per a Vivanco de Human Rights Watch, una condició necessària per a la total desmobilització de les AUC, ja que en afectar tot el seu patrimoni –i no sols el legal– podria el govern «recobrar les vastes extensions de terres i de propietats que han estat preses per la força pels paramilitars». La sentència de la cort va tocar el costat feble en exigir l'afectació de béns il·lícits perquè va mostrar que un dels fonaments d'existència i de funcions del paramilitarisme era la desposseïció de terres a llauradors i no sols la seva defensa contra la guerrilla, com ho han declarat els caps paramilitars, els gremis ramaders i nombrosos polítics.

Per acabar, unes paraules sobre el paper de la cooperació internacional europea: el país, que ha patit mig segle de violència i mort, espera que la impunitat no passi com a fórmula legal i que la Unió Europea s'adoni del drama que viuria el país en cas de legalitzar criminals de lesa humanitat i a grans *capos* del narcotràfic. A la Colòmbia d'avui dia són escasses les forces polítiques que no estan compromeses amb una o altra cosa, i que per tant tendeixen a desenvolupar en plena impunitat la llei de justícia i pau. La responsabilitat dels sectors democràtics i progressistes d'Europa, els Estats Units i l'Amèrica Llatina és enorme.